

Ніна Клименко
Kijów

Тенденції родової категоризації іменників у сучасних українській та новогрецькій мовах

1. Читання в оформленні роду іменника

Відомо, що у флексійних мовах, до яких належать східнослов'янські та новогрецька, приєднання суфікса до твірної основи прогнозує відповідне родове оформлення похідного. Однак у формально-граматичному змісті роду в сучасній українській мові у невеликої кількості іменників виявлено певні читання в родовій належності утворюваних слів. Це в першу чергу стосується тих суфіксів, що виражають значення збільшеності: **-овищ(е) / -ищ(е), -иськ(о)** або зменшеності. Саме вони впливають на родове оформлення іменників. Читання в роді характерні як для похідних іменників від твірних зі значенням істот, у яких часто виявляється семантична диференціація роду (за статтю), так і в похідних назвах неістот, де категорія роду має формально-граматичний зміст. І саме вони ілюструють читання у словозмінному оформленні значення роду. Серед них трапляються похідні від іменників — істот жіночого роду, що оформляються як у середньому, так і в жіночому роді.

Морфема **-ищ(е)** у сучасній українській мові виражає омонімічні значення. За допомогою суфікса **-ищ(е) / -овище** утворюють численні іменники з локативним значенням: *димовище, зимовище, кочовище, пасовище, сховище, торфовище*. Цей відрізок рідше може позначати предмети-держакі (ручки) знарядь праці: *граблище, топорище*. У обох цих різновидах слів не відбувається читань стосовно середнього роду і відповідного оформлення похідних.

Найбільшою продуктивністю наділено інший суфікс **-ищ(е)** зі збільшувальним значенням у похідних іменниках. Серед них назв істот порівняно не-

багато. Це назви людей *бабище*, *свекрушище*, що відмінюються як іменники середнього роду (так диктує суфікс **-ищ(е)**) та жіночого (так нагадує про себе розрізнення за статтю, підкріплене словозмінною парадигмою слова): *баба* — *бабище*, *свекруха* — *свекрушище*. Подібні до них хитання в оформленні роду демонструє іменник — назва істоти *гадючище* (від *гадюка*). Натомість іменник *дівчище* (від *дівка*) відмінюється за парадигмою слів жіночого роду, а *козище* (від *коза*) та *рибисько* (від *риба*) — в середньому.

Похідні слова зі збільшувальними суфіксами **-ищ(е)**, **-иськ(о)** від твірних іменників — назв неістот оформлено в середньому роді: *бородище*, *головище*, *кучугурисько*, *лаписько*, *лапище*, *спековисько*, *хмаровище*, *ямище*.

Твірні іменники — назви істот чоловічого роду здебільшого з приєднанням суфіксів **-ищ(е)**, **-иськ(о)** не змінюють своєї належності чоловічому роду: *бичище*, *бичисько*, *ведмедиче*, *вовчище*, *вовчисько*, *дармоїдисько*, *дідисько*, *дідиче*, *кабанище*, *кабанисько*, *комарище*, *коропище*, *котисько*, *котище*, *конище*, *конисько*, *павучище*, *сомище*, *сомисько*. З цього правила є лише два винятки — *хлопчисько*, що вживається в чоловічому та середньому роді, і *зайчисько*. Можливо, в такому оформленні цих слів відбито закріплення за категорією недорослості середнього роду.

Назви неістот чоловічого роду, що мотивують похідні іменники з суфіксами **-ищ(е)**, рідше **-иськ(о)**, теж віддають перевагу чоловічому роду: *бурячище*, *вітрище*, *голосище*, *гарбузище*, *димиче*, *кавуниче*, *кавунисько*, *морозище*, *слонище*, *хвостиче*, *чубисько*, *чубище*, *чоботище*. Отже, слова чоловічого роду з суфіксами **-ищ(е)**, **-иськ(о)**, а їх найбільше серед похідних цього типу, не змінюють родової належності. Тут трапляється лише два винятки, коли лексеми *вітровище* та *коренище* дотримуються словозмінних парадигм чоловічого і середнього роду.

Від іменників середнього роду — назв істот у сучасній українській мові за допомогою суфіксів **-ищ(е)**, **-иськ(о)** утворено найменшу кількість похідних. Це кілька слів від назв осіб: *дівчисько*, *хлопчисько* та ще кілька лексем, мотивованих іменниками середнього роду — неістотами: *дивовисько*, *плечисько*, *чудисько*, *чудовисько*. Можливо, це зумовлено уявленням носіїв мови про назви істот, оформлені в середньому роді, як про малі за віком. У цьому випадку виявляється несумісність значень чогось малого (недорослого) і великого. Названі лексеми *дівчисько* та *хлопчисько* виражають значення осіб з поганою поведінкою.

У новогрецькій мові спостерігаємо частково подібну картину. У ній, як і в українській мові, пара іменників, зіставлених за статтю хлопець-дівчина, об'єднує багатозначні лексеми. Іменник то αῦρόι 'хлопець' (оформлено в середньому роді) виражає значення: 1) немовляти чоловічої статі, сина; 2) молодого (неодруженого) чоловіка; 3) коханого друга; 4) звертання до улюбленої

людини (типу *хлопче!*). Від нього можливе творення зменшувано-пестливого слова то *αγοράμι* ‘хлопчик, хлопча’. Від цієї лексеми утворюються похідні зі значенням збільшеності, що оформлені в жіночому роді η *αγοράρα*, η *αγορίνα* ‘хлопцюга’. Останнє використовується в звертаннях з іронічним відтінком. Дівчину жваву, бойову, що поведінкою схожа на хлопця, називають композитом то *αγοροχώριτσο*, в якому нейтралізовано протиставлення хлопець ≠ дівчина. Етимологи пояснюють слово *αγόρι* як похідне від прикметника *ἀγῶρος*, що виникло в середньовічні часи з давньогрецького *ἄωρος* ‘незрілого віку, молодий’ [Μλαμλινιώτης 1998: 60].

Іменник то *χορίτσι* теж належить до середнього роду. Він полісемічний. Це: 1) молода неодружена дівчина; 2) немовля жіночої статі на відміну від то *αγόρι*; 3) дівчина, що ніколи не була одружена. Від нього можливі зменшено-пестливі похідні на зразок то *χορίτσάμι*, то *χορίτσόπουλο* ‘дівча, дівчинка’, оформлені в середньому роді. Натомість лексеми зі збільшувальними суфіксами оформлено в жіночому роді η *χορίτσάρα* та чоловічому роді ο *χορίτσαρος*, з якими еквівалентне українське *дівчище* — красива, здорова, передчасно фізично розвинута дівчина. Етимологічно то *χορίτσι* є зменшувано-пестливим словом, що в середньовічний період виникло від то *χορίτσιν* від давньогрецького *κόρη* ‘молода дівчина, неодружена дівчина, дочка’ [Μλαμλινιώτης 1998: 937]. Можливо, в сучасній мові між цими словами розірвано семантичний зв’язок. Розмитість лексичного значення цих твірних уможливило переоформлення словозмінних парадигм колись чітко зіставлених за статтю утворень. Зараз твірні слова середнього роду з семантичною нівеляцією значення статі стають базою творення іменників зі збільшувальним значенням у жіночому роді: η *αγορίνα*, η *χορίτσάρα*, рідше чоловічому ο *χορίτσαρος* (про людину з поганою поведінкою).

У сучасній українській мові іменники чоловічого роду з іншими збільшувальними суфіксами **-яг(а)**, **-як(а)**, **-юг(а)**, **-уган/ -юган** теж зберігають семантичний рід твірного слова: *ведмедяка*, *вітрюган*, *хвостяга*, *хвостяка*, *хвостяра*, *хлопцюга*, *дідуган*, *чолов’яга*.

Іменники-назви істот, належні категорії недорослості, віддають пріоритет середньому роду в оформленні похідних із суфіксами **-j(а)**, **-к(о)**, **-ен(я)**: *ведмедча*, *ведмедя*, *вовчєня*, *вовчєнятко*, *лисєня*.

В обох порівнюваних мовах категорія недорослості в суфіксальному оформленні іменникового роду перетинається зі словотвірним значенням зменшеності, пестливості. У творенні зменшувальних слів від іменників зі значенням недорослості суфіксальним способом використовується репертуар суфіксів або середнього роду: *хлоп’я* — *хлоп’ятко* — *хлоп’ятчко*, або чоловічого: *хлопець* — *хлопчик* — *хлопчикок*. Отже, категорія зменшеності в своєму градуванні тяжіє до однородового з твірним оформлення похід-

них, пор.: *трава — травиця — травичка — травиченька, голова — голівка, голівонька — голівочка, бик — бичок — бичечок, поросля — поросятко — поросятчко, чобіт — чобіток — чобіточок*. У цьому плані подібні семантичні перетворення спостерігаємо в зменшувальних словах від назв неістот та істот: *вітер — вітрик, вітрець, вус — вусик, кавун — кавунець — кавунчик, вовк — вовченько, голова — голівка, голівонька, рука — рученя — рученятка, рука — рученька, верба — вербиця — вербиченька, чуб — чубик — чубчик — чубчикок, чоловік — чоловіченько, чоловічечко*.

Серед іменників, що реалізують категорію недорослості, в сучасній українській мові засвідчено випадки розрізнення назв осіб за статтю. Одні з них трапляються в рядах суфіксальних слів — визначників родинних стосунків: *король — королева, королевич, королівна, цар — цариця, царевич, царівна, князь — княгиня, князевич, княжич, князівна*. В інших до родинних означень додано ще й ознаки за постійним заняттям, фахом батька: *король — короленко, коваль — ковалиха — ковалівна, коваленко, піп — попадя — попівна — попенко, слюсар — слюсариха — слюсарівна, слюсаренко* і т. ін.

Грецька дослідниця Анна Анастасіаді-Сімеоніду відзначає, що в новогрецькій мові приєднання суфікса *-άκι(-λάκι/ -δάκι/ -ουδάκι/-αράκι/ -αλάκι* зі зменшено-пестливим значенням здебільшого переводить твірний іменник будь-якого роду в похідне слово середнього роду [Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2003: 39]: *ο άγγελος* ‘янгол’ — *το αγγελάκι* ‘янголятко’, *ο διάβολος* ‘диявол, біс’ — *το διαβολάκι* ‘бісенятко’, *ο καναπές* ‘бутерброд’, *το καναπεδάκι* ‘канапка’, *ο λαγός* ‘заець’ — *το λαγουδάκι* ‘зайчик’, *ο παπαγάλος* ‘папуга’ — *το παπαγαλάκι* ‘папужка, папужок’, *ο πίνακας* ‘картина’ — *το πινακλάκι* ‘картиночка, картинка’, *ο σκόρδος* ‘часник’ — *το σκορδάκι* ‘часничок’, *ο σταυρός* ‘хрест’ — *το σταυρουλάκι* = *το σταυρουδάκι* ‘хрестик’, *ο τζιτζικας* ‘цикада’ — *το τζιτζικάκι* ‘цикадочка’, *η χελώνα* ‘черепаха’ — *το χελωνάκι* ‘черепашка’, *το παιδί* ‘дитина’ — *το παιδάκι* ‘дитинка’.

У цьому розряді слів серед інших виділяються одиниці, утворені за допомогою суфіксоїдної основи *-πουλ(ο)*. Г. Бамбінїотис характеризує *-πουλ(ο)* як афіксоїд, використовуваний для творення іменників, що означають: 1) дитину особи, вказаної твірною основою: *ελληνό-πουλο* ‘дитина грека’, *αρχοντό-πουλο* ‘син архонта’; 2) як словотворчий формант, що надає твірній основі значення недорослості, малого віку: *το χωριάτο-πουλο* ‘маленький селянин, селюченья’, *το ραφτό-πουλο* ‘кравченко’; 3) як суфіксоїд для творення іменників, що позначають малих, новонароджених тварин, указаних твірною основою: *το αετό-πουλο* ‘орля’, *το λυκό-πουλο* ‘вовченья’. Етимологічно *-πουλο* походить від середньовічного *πούλ(λ)ος* з латинського *pullus* ‘пташеня’. Цей компонент спершу позначав щойно вилуплених пташенят,

малих тварин: то αλεπό-πουλο ‘лисень’, а згодом розширив своє значення і став використовуватися як суфіксоїд для творення зменшувальних слів від іменників-назв істот та предметів [Μλαμπινιώτης 1998: 1475].

У сучасній мові цей афіксоїд приєднується до твірних — назв тварин і птахів усіх трьох родів, оформляючи середній рід похідних: ο αετος ‘орел’ — то αετόπουλο ‘орля’, ο λύκος ‘вовк’ — то λυκόπουλο ‘вовченя’, η κότα ‘курка’ — то κοτόπουλο ‘курча’, η όρνιθα *кн.* ‘курка’ — то ορνιθόπουλο ‘курча’ (то ορνίθι), η κλώσσα ‘квочка’ — то κλωσσόπουλο ‘курча’, η μελίσσα ‘бджола’ — то μελισσόπουλο ‘бджілка’, ο τράγος ‘цап’ — то τραγάμι ‘цапеня’, το άλογο ‘кінь’ — то αλογάμι ‘коник’. Як бачимо, суфікс **-άμι** нівелює усі родові зіставлення і закріплений виключно за середнім родом.

У тих випадках, коли цей суфікс приєднується до твірних — найменувань осіб за фахом чи соціальним становищем, він називає їхніх малят (синів), оформляючи слова середнього роду: ο ζητιάνος ‘жебрак’ — то ζητιανόπουλο ‘жебраченя’, ο κλέφτης ‘зłodий’ — то κλεφτόπουλο ‘зłodийча’, ο κουμπάρος ‘кум’ — η κουμπάρα ‘кума’, το κουμπαρόπουλο ‘син кума’, ο καπετάνιος ‘капітан’ — η καπετάνισσα ‘дружина капітана або жінка-капітан’, το καπετανόπουλο ‘син чи дочка капітана’, ο μάστορας ‘майстер’ — то μαστρόπουλο ‘підмайстер, майстренко’, ο μπακάλης ‘бакалійник’ — η μπακάλισσα ‘бакалійниця’, το μπακαλόπουλο ‘хлопчик-помічник у магазині бакалії’, το μπακαλόπαιδο та ‘син бакалійника’, ο ναύτης ‘моряк’ — то ναυτόπουλο ‘юнга’, ο χασάπης ‘м’ясник’ — то χασόπουλο ‘хлопчик, який допомагає м’ясникові або син м’ясника’.

У новогрецькій мові існує група слів цього різновиду, в яких використано афіксоїд **-πουλ-**, де флексіями розрізнено чоловічу і жіночу стать утворених похідних. Отож, **-πουλ-** виражає інформацію про малу істоту особи, вказаної твірним словом, а флексії зіставляють стать. У поєднанні з закінченням **-ο**, формально належним середньому роду, він передає значення особи чоловічої статі, а з закінченням **-α** — жіночої: ο βεζιζής ‘візир’, η βεζιζίσιςса ‘дружина візира’, το βεζιζόπουλο ‘син візира’, η βεζιζοπούλα ‘дочка візира’.

Таку часткову суперечність між формально-граматичною ознакою роду і семантичною (за статтю) спостерігаємо в багатьох словах ο άρχοντας ‘архонт’ — то αρχοντόπουλο ‘син архонта’ — η αρχοντοπούλα ‘дочка архонта, знатних батьків’, ο βασιλιάς ‘цар’ — то βασιλόπουλο ‘царевич’ — η βασιλοπούλα ‘царівна’, ο βλάχος ‘пастух-валах’ — то βλαχόπουλο ‘його син’ — η βλαχοπούλα ‘його дочка’, ο βοσκός ‘пастух’ — то βοσκοπούλο ‘пастушок, пастушенко’ — η βοσκοπούλα ‘пастушка, дочка пастуха’ (подібно до цього ο τσομπάνος ‘чабан, вівчар’, το τσομπανόπουλο ‘чабанчук, чабаня’ — η τσομπανοπούλα ‘дочка чабана’, ο πρόσφυγας ‘біже-

нець' — το προσφυγόπουλο 'син біженця' — η προσφυγοπούλα 'дочка біженців', ο πριγκίπας 'принц, князь' — το πριγκιπόπουλο 'син принца, княжич' — η πριγκιποπούλα 'принцеса, дочка принца, князівна', ο παπάς 'піп' — το παπαδόπουλο 'попович, попенко' — η παπαδοπούλα 'попівна', ο σκλάβος 'раб' — το σκλαβόπουλο 'малий раб, син раба' — η σκλαβοπούλα 'мала рабиня' і т. ін.

До цього різновиду похідних у новогрецькій потрапили деякі назви недорослих осіб за місцем проживання ο νησιώτης 'острів'янин', η νησιώτισσα 'острів'янка', το νησιωτόπουλο 'син острів'ян', η νησιωτοπούλα 'дочка острів'ян'; за національною належністю: ο Αράβης 'араб' — το αραπόπουλο 'арапчук, арабень', ο Έλληνας 'грек' — το ελληνόπουλο 'син грека' — η ελληνοπούλα 'дочка греків, дівчина-гречанка', ο γύφτης 'циган' — το γυφτόπουλο 'циганча' — η γυφτοπούλα 'циганочка', ο Τούρκος 'турок' — το τουρκόπουλο 'турча, турчень' — η τουρκοπούλα 'мала турчанка, туркеня'.

Новогрецькій на відміну від інших мов, у яких словозмінними закінченнями, спеціальними суфіксами, лексичними засобами, артиклями, а також узгоджуваними з іменниками лексемами або координованими формами слів у позиції присудка розрізнено іменники за родами, властива велика варіативність родового оформлення слів. У лексиконі мови представлено іменники з тим самим лексичним значенням і різними словозмінними парадигмами частіше двох родів, наприклад, чоловічого і середнього: ο γέρακας — το γεράκι 'сокіл, яструб', ο λέοντας — το λιοντάρι 'лев', ο έλαφος — το ελάφι 'олень'; жіночого і середнього η αηδόνα — το αηδόνη 'соловей'. Рідше іменники належать до трьох родів: ο πεύκος — η πεύκη — το πεύκο 'сосна', ο έλατος — η ελάτη — το έλατο 'ялина'.

Як українській, так і новогрецькій мові властиве також розрізнення родів за статтю за допомогою різних лексичних одиниць: 'кінь — кобила' το άλογο — η φοράδα, 'бик' ο ταύρος, 'робочий бик — віл' το βόδι — 'корова' η αγελάδα, 'курка — півень' η κότα — ο κόκορας, ο πετεινός.

Творення назв недорослих істот, малят, часто супроводжуване ще й значенням зменшуваності, нівелює хитання в оформленні роду в словах з тожними словозмінними основами чоловічого і середнього: ο γέρακας — το γεράκι — το γερακόπουλο 'яструбень', ο λέοντας — το λιοντάρι — το λιονταρόπουλο 'левень', жіночого та середнього родів: η αηδόνα — το αηδόνη — το αηδονόπουλο 'соловейко', η πέρδικα — το περδίκι — το περδικόπουλο 'куріпочка'. Це властиво й назвам неістот, пор. ο πεύκος — το πευκάκι 'сосонка', ο έλατος — το έλατο — το ελατάκι 'ялинка'.

Цікаво, що таке нівелювання родових показників спостерігаємо і в тих випадках, коли з тією самою словозмінною основою існує іменник у середньому

або в чоловічому та середньому роді, які представляють одночасно чоловічу і жіночу стать: το γουρουνί (для чол. і жін. р.) ‘свиня’, το προβατο ‘вівця’, ο/η έλαφος — το ελάφι ‘олень’, το άλογο ‘кінь’, хоча для них є окремі іменники, що суфіксально виражають значення лише жіночої статі: η γουρούνα ‘свиня’, η ελαφίνα ‘олениха’, η αλόγα ‘кобила’, η προβατίνα (синонім αμνάδα) ‘вівця, ярка’. Похідні від них лексеми зі значенням недорослості оформлено в середньому роді: το γουρουνόπουλο ‘поросся’, το προβατάκι (з синонімом αρνάκι) ‘ягня’, το ελαφάκι ‘оленя’, το αλογάκι (з синонімом πούλαρι) ‘лоша, коник’.

Розрізнення роду за допомогою різних лексем дублюють різні лексичні похідні від них зі значенням недорослості, оформлені в середньому роді: η κότα ‘курка’ — το κοτόπουλο ‘курча’, ‘куряче м’ясо на шашлик’, ο κόκορας — το κοκόρι ‘півень’ — το κοκοράκι, το κοκορόπουλο ‘півник’, ο πετεινός ‘півень’ — το πετεινάρι, το πετεινάκι ‘півник’.

У межах цієї тенденції таке розрізнення підтримують також ті лексеми, що з середньовічного періоду розвитку мови зберігають зіставлення тварин дорослих і малих, оформлених середнім родом із закінченням **-i** або **-ίον**, пор.: ο τράγος ‘цап’ — το τραγί ‘цапеня’, ο κριός ‘баран’ — το κριάρι ‘молодий баран’, η γάτα ‘кішка’ — το γατί ‘мала кішка, кошенья’, η γίδα ‘коза’ — το γίδι ‘козеня’, η κασίκα ‘коза’ — το κασίκι ‘кізонька, кізка (мала за віком)’. Від багатьох із них у сучасній мові утворено похідні назви недорослості в середньому роді: το προβατάκι ‘ягня’, το αρνάκι ‘баранчик’, ‘м’ясо з баранини молоді’, το κασικάκι ‘козеня’, ‘м’ясо з молоді козлятини’. Грецькі дослідники пишуть про те, що з часом багато іменників середнього роду розширили значення і стали загальними назвами тварин дорослих і малих: το γουρουνί, το ελάφι [Ραλλη 2003: 72-74].

Отож, і до сьогодні у новогрецькій мові спостерігаємо деяку неусталеність у вираженні формально-граматичного змісту роду та його семантико-граматичного змісту (за статтю та недорослістю). Однак обидва вони слугують основою біологічного роду і підтримують триграмемну структуру морфологічної категорії роду. Категорія зменшуваності так чи інакше виявляє зіставлення чоловічого і жіночого роду завдяки суфіксам зі значенням та семантикою тільки одного з родів. Такими, наприклад, є суфікси жіночого роду **-ίτσα**, **-ουλα**: η γάτα ‘кішка’ — η γατούλα ‘кішечка’ (хоча можливе і το γατάκι, мабуть, від іменника το γατί ‘мала кішка’), η γούνα ‘шуба’ — η γουνίτσα ‘шубка’ (існує слово το γουνάκι), η γουρούνα ‘свиня’ — η γουρουνίτσα ‘свинка’, η κάσικα ‘коза’ — η κασικούλα ‘кізонька’, η μύγα ‘муха’ — η μυγούλα, η μυγίτσα ‘мушка’, η σκύλα ‘сука’ — η σκυλίτσα ‘сучечка’, афіксоїд **-οπούλα**: η βοσκός ‘пастух’ — η βοσκοπούλα ‘пастушка’.

Для чоловічого роду характерні такі зменшувальні суфікси, як: **-άκης** о κόσμος ‘світ, люди’ — о κοσμάκης ‘простий люд, народ, велике зібрання людей’, **-άκος** о κήπος ‘сад’ — о κηπάκος ‘садок’, **-ακας** о γιος ‘син’ — о γιόκιας ‘синочок’, **-ούλης** о άντρας ‘чоловік’ — о αντρούλης ‘чоловіченько’.

Мова намагається усунути надлишковості у варіативному вираженні змісту роду і надає деяким словам з однаковими словозмінними основами різного лексичного значення. Такими стали η ντουλάπα ‘шафа для одягу’ — η ντουλαλίτσα ‘шафочка’, το ντουλάπι ‘шафа для посуду’ — το ντουλαλάκι ‘буфетик’. Пор. ще о ποταμός ‘ріка, яка має витoki, велика в довжину з чіткими високими берегами’ (такими є ο Δνεϊπερος, ο Βόλγας, ο Δούναβης — ‘Дніпро, Волга, Дунай’) і το ποτάμι ‘невелика річка без чітких берегів’. Від цього іменника можливе утворення το ποταμάκι ‘річечка’.

Грецькі дослідники, вивчаючи ці явища, намагаються пояснити хитання роду іменника в сучасній мові. З одного боку, вони прагнуть систематизувати такі явища, каталогізувати їх, пояснити сучасні тенденції категоризації роду в новогрецькій мові на прикладі запозичень та неологізмів, з другого, хочуть розкрити причини переоформлення родових показників у діахронному плані. Останнім часом у серії «Θέματα νεοελληνικής γραμματικής» (Теми новогрецької граматики) опубліковано два збірники, присвячені граматичній категоризації роду іменника «Το γένος», 2003, [Γλωσσα. — Γένος. — Φύλο 2006]. Професор Салоніцького університету імені Аристотеля Анна Анастасіаді-Сімеоніді разом із професором Атенського університету імені І. Каподистрії Деспіною Хіла-Маркопулу розпочинають збірник 2003 року великою теоретичною статтею «Синхронні та діахронні тенденції в оформленні роду грецької мови» [Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2003: 13-57]. Вони показують, що граматична категорія роду іменників ще й досі перебуває в стані формування, перебудови й вирівнювання. Однак їй властива певна рівновага, яка тримається на регулярних родових словозмінних парадигмах іменників, об’єднаних терміном прототипні парадигми. Цей критерій вони називають прототипністю. Саме він допомагає носіям мови розподіляти слова за типами родових парадигм, протиставляти їх у межах єдиної граматичної категорії роду. Використовуючи такі показники, як продуктивність граматичного оформлення того чи того роду, частота їх використання, автори показують на прикладі запозичень та неологізмів, як у новогрецькій мові зростає тенденція перерозподілу слів на користь середнього роду. І це притому, що регулярним є розподіл іменників за трьома граматичними родами (чоловічим, жіночим та середнім), а також помітна роль біологічної статі у визначенні роду, зростання-підтримка граматичного роду суфіксами відповідного роду та формами узгоджуваних слів у реченні. А. Анастасіаді-Сімеоніді та Д. Хіла-Маркопулу

аргументовано доводять існування в новогрецькій мові певних кореляцій між тематичними семантичними групами лексики та оформленням їх у відповідному роді. Наприклад, назви річок, гір, танців здебільшого оформлено в чоловічому роді; країн, островів, міст, фруктових дерев, хвороб — у жіночому, магазинів, фруктів, спецій, кольорів, тварин (недорослих і молодого віку) — у середньому.

Професор І.Р. Вихованець характеризує граматичну категорію роду в сучасній українській мові як таку, що відрізняється від іменникової морфолого-синтаксичної категорії відмінка, бо має як семантичні ознаки, так і формальні. Це „несловозмінна (класифікаційна) самостійна морфологічна категорія, яка в типових виявах має диференційовану сукупність афіксів (флексій і суфіксів) для свого вираження, поєднує семантико-граматичний зміст назв істот на ґрунті їхнього стосунку до біологічної статі або недорослості та формально-граматичний зміст назв неістот і складається з грамам чоловічого, жіночого і середнього роду” [Вихованець 2004: 85].

Науковий аналіз досліджень з проблеми категорії граматичного роду в двох зіставлюваних мовах, а також мовного матеріалу дозволяє окреслити подібність і відмінність у структурі та вираженні морфологічної категорії роду іменників. В обох мовах ця граматична категорія триграмемна, складається з грамам чоловічого, жіночого та середнього роду. Їй притаманний семантико-граматичний зміст, що ґрунтується на стосунках назв істот до біологічної статі (на цій основі чоловічий рід протиставлено жіночому) або недорослості істот, їхнього молодого віку (визначає середній рід). Водночас цій категорії властивий формально-граматичний зміст, що характеризує назви неістот. Центральною в семантичній структурі категорії роду є грамема чоловічого роду [пор. Τριανταφυλλίδης 1993: 331].

Грамеми роду розрізнено формально. Їхні форми реалізовано морфологічною системою флексій, суфіксами, лексичними засобами, синтаксичною сполучуваністю іменників із залежними компонентами (прикметниками, порядковими числівниками, займенниками прикметникового типу) та координованими словами (дієсловами та їхніми еквівалентами в позиції присудка). У новогрецькій мові неодмінним засобом вираження граматичної категорії роду виступають ще й артиклі [Κλαίρης, Μπαμπινιώτης 2005: 55-74]. Це визначальна ознака новогрецької як мови частково аналітичної.

Залежність позначення роду від статі в обох мовах найчастіше простежується у назвах осіб. Меншою мірою вона виявна у назвах істот та тварин. На тлі численних зіставлень чоловічого та жіночого роду осіб помітне зменшення реалізацій цього зіставлення у назвах тварин, що виражене в них суфіксами або чоловічого, або жіночого роду: *вовк* — *вовчиця*, *заєць* — *зайчиха*, відповідно грецькі *ο λύκος* — *η λύκαινα*, *ο λαγός* — *η λαγίνα*,

η λαγουδίνα. Дослідники обох мов відзначають непослідовність у семантично-граматичному розрізненні за статтю назв істот-неосіб. І. Р. Вихованець підкреслює: „З віддаленням від центру семантично-граматичних розрізень за статтю, тобто від назв осіб у напрямку до інших істот, спостерігаємо непослідовність у виявах категорії роду” [Вихованець 2004: 85]. У багатьох таких іменниках диференціація за статтю відсутня: *білка*, *ластівка*, *муха*, *карась*, *крокодил*, *окунь* тощо. Подібну до цього картину спостерігаємо у грецькій мові, де η αλεπού ‘лисиця’, η καμήλα ‘верблюд’, η φώκια ‘кіт’ — слова жіночого роду, ο βάρσαχος, ο μπάμακας ‘жаба’, ο καρχαρίας ‘акула’, ο λούτσος ‘щука’, ο σκύουρος ‘білка’ — чоловічого роду, το χελιδόνι ‘ластівка’ — середнього роду.

У новогрецькій спостерігаємо поширену варіативність оформлення слів з тим самим лексичним значенням у різних словозмінних родових парадигмах. Так, лексемі *яструб* оформлено в чоловічому ο γέρακας та середньому роді το γεράκι. Іменнику *соловей* властиві за відмінюванням парадигма жіночого роду η αηδόνα та середнього το αηδόνι, подібно до цього η πέρδιχα та το περδίμι ‘куріпка’. У деяких випадках навіть за наявності вираженого родового зіставлення за статтю ο γάτος ‘кіт’ — η γάτα ‘кішка’, один із них презентує обидва значення — чоловічого та жіночого роду. У наведеному прикладі таким є іменник η γάτα. Іменник το γουρούνι вживають на позначення істот чоловічої і жіночої статі, хоча існує η γουρούνα для вираження лише жіночої статі. Лексеми ο σκύλος та το σκυλί ‘собака’ використовують для позначення істот, як чоловічої, так і жіночої статі, хоча є іменник η σκύλα ‘сука’ в жіночому роді. Віддалену паралель такого суперечливого оформлення роду знаходимо в українських іменниках *собака* і *лелека*, що формально мають парадигму слів жіночого (спільного) роду, а виражають значення чоловічого: *великий собака*, *скалічений лелека*.

В обох мовах значення зменшеності в багатьох випадках передається іменниками середнього роду. Особливо це помітно в новогрецькій мові у словах з суфіксом **-ακι** (та його варіантами **-δακι**, **-ουδάκι**, **-αράκι**, **-αλάκι**), що нейтралізує родові протиставлення твірних слів і веде до їх усереднення — нейтралізації.

У сучасній українській мові такою універсальною рисою наділено суфікси **-атк(о)** / **-ятк(о)**, що від назв дорослих істот утворюють назви недорослих істот. Серед них переважають твірні іменники-назви тварин та птахів, оформлені в чоловічому роді: *ведмежатко*, *ведмедятко*, *голуб’ятко*, *зайчатко*, *індичатко*, *кролятко*, *лебедятко*, *орлятко*, *перепелятко*, *пташатко*, *соболятко*, *соколятко*, *солов’ятко*, *циглятко*. Рідше їхніми твірними є іменники середнього: *курчатко*, *лошатко*, *жереб’ятко* або жіночого роду: *качатко*, *козятко*, *курчатко*, *свинчатко*.

До цього розряду слів потрапляють в українській мові нечисленні назви осіб за віком або родинними стосунками: *внучатко, дівчатко, дитинчатко, небожатко*, а також назви малюків за національністю: *німченятко, татарчатко, циганчатко* та небагато назв предметів: *горщатко, збанятко, коліщатко, кухлятко*.

Таку ж велику прогностичну силу щодо оформлення в середньому роді похідних назв істот зі значенням недорослості виявляє суфікс **-ен(я)**. Найчисленнішу групу з них утворюють назви тварин і птахів: *вуженя, горобеня, голубеня, гусеня, галченя, гаденя, журавленя, їжаченя, кібченя, кроленя, лисеня, лелеченя, мишеня, павученя, сороченя, шуліченя, ховрашеня, часеня, черепашеня, шуліченя* та ін. Серед таких похідних мало назв осіб: *паненя, хлопченя, внученя*. Деякі з них є назвами дітей за національністю: *китаєня, негрєня, татарченя, турченя, циганєня*, що мають паралелі з новогрецькими лексемами, утворюваними афіксоїдом **-πουλ(ο)**. Ще менше таких утворень виникає від предметних назв неістот: *гарбузеня, ножєня, пальченя, ручєня, серденя*.

Категорії зменшеності та збільшеності, що додають оцінний компонент до розрізнення роду за статтю, та категорія недорослості у новогрецькій мові по-своєму увиразнюють родові зіставлення. Суфікс **-ακι** із семантикою зменшеності їх усереднює: ο γιατρός ‘лікар’ — το γιατρούδακι ‘лікаренько’, το παιδί ‘дитина’ — το παιδάκι ‘дитинча’, η χελώνα ‘черепаха’ — το χελωνάκι ‘черепашка’.

В інших випадках семантика зменшеності, передавана суфіксами, сприяє увиразненню зіставлення за родами. Так, від чоловічого роду можливі утворення зі зменшувальним значенням, оформлене іменниками середнього роду ο βάτραχος ‘жаба’ — το βατραχάκι ‘жабка’, ο πίθηκος ‘мавпа’ — το πιθηκάκι ‘мавпочка’, ο ελέφαντας ‘слон’ — το ελεφαντάκι ‘слоненя’, ο άγγελος ‘янгол’ — το αγγελούδι ‘янголятко’, ο μαθητής ‘школяр’ — το μαθητούδι ‘школярчик’, ο βοσκός ‘пастух, вівчар’ — το βοσκόπουλο ‘вівчарик, пастушенко’. Твірні жіночого роду мотивують похідні із семантикою зменшеності також у жіночому роді: η βερβέρα ‘білка’ — η βερβερίτσα ‘білочка’, η γάτα ‘кішка’ — η γατίτσα ‘кішечка’, η γουρούνα ‘свиня’ — η γουρουνίτσα ‘свинка’.

Однак існують форманти зі значенням зменшеності, що прогнозують лише чоловічий рід **-ακης, -ακάς, -πουλο**. За умови коливання в оформленні роду здебільшого від іменників чоловічого та середнього роду утворюються похідні із семантикою зменшеності в середньому роді: ο τίγρης «тигр» — το τιγράκι «тигрєня». Твірні жіночого роду мотивують іменники в жіночому або в середньому роді: η αρκούδα — το αρκούδι — το αρκουδάκι ‘ведмідь — ведмежа’, η αλεπού — η αλεπουδίτσα ‘лисиця — лисичка’, але

το αλέπουδάκι ‘лисень’, η μαϊμού — η μαϊμουδίτσα ‘мавпа — мавпочка’, το μαϊμουδάκι ‘мавпеня’, пор.: το γουρουνί — το γουρουνάκι ‘поросся’, η γουρούνα ‘свиня’ — η γουρουνίτσα ‘свинка’.

Суфікси категорії зменшеності усереднюють семантико-граматичний зміст категорії роду, зводячи його до формальних показників середнього роду в одних випадках, пор.: *близнятко, морозко, дядечко, гніздечко*. У інших ці суфікси налаштовано на розрізнення чоловічої та жіночої статі за допомогою флексійного способу словотворення, пор.: *бабуся — дідусь, кумася — кумась, кумця — кумцьо; дружинька, зозуленька; кізонька, рибонька, зяченько, музиченько, свекронько, свекрівонько*.

У новогрецькій мові діапазон варіювання засобів вираження семантико-граматичного та формально-граматичного змісту категорії роду значно ширший, ніж у сучасній українській мові. Функцію виразника чоловічої та жіночої статі у сучасній грецькій мові на себе іноді бере середній рід: το πρόβατο ‘вівця’, το γουρουνί ‘свиня’, το γαϊδούρι ‘осел’, το ελάφι ‘олень’; чоловічий: ο ελέφαντας ‘слон’, ο δόρυας ‘лань’, ο πίθηκος ‘мавпа’, ο ρήσος ‘мавпа-резус’ або жіночий рід: η αλεπού ‘лисиця’, η αρκούδα ‘ведмідь’, η γάτα ‘кішка’, η καμήλα ‘верблюд’, η μαϊμού ‘мавпа’, η τίγρη ‘тигр’. Унаслідок цього можливі хитання в оформленні роду в найменуваннях істот (ο έλαφος — η έλαφος ‘олениха’, το ελάφι для чол. і жін. статі) та неістот (η τραπέζα, το τραπέζι ‘стіл’), про які вже йшлося.

У деяких випадках це спричинює семантичне розрізнення слів зі значенням недорослості та зменшеності. Так, від іменника η χελώνα ‘черепашка’ утворено похідне слово το χελωνάκι ‘черепашка’. На метафоричному ґрунті ця остання основа в множині стає найменуванням хвороби та χελωνάκια ‘золотуха’, за якої опухають і твердіють залози на шиї і людина стає схожа на черепашку бугорчатою шкірою. У грецькій, як і українській, її ще називають ‘свинкою’ οι χοιράδες (від ο χοίρος ‘свиня’). Іменники та χελωνάκια та οι χοιράδες синонімічні, і є, відповідно, народною та термінологічною назвами хвороби.

У новогрецькій, як і в українській, семантику збільшеності часто зорієнтовано на словозмінне оформлення в жіночому роді: το γαϊδούρι ‘осел’ — η γαϊδουράκλα ‘ослище’, το κορίτσι ‘дівчина’ — η κοριτσάρα ‘дівчисько’, το σπίτι ‘дім’ — η σπιτάρα ‘домище’, το μηδενικό ‘нуль’ — η μηδενηκούρα ‘нуляка’, το ψάρι ‘риба’ — η ψαρούκλα ‘рибище’. Суфікс **-ουρα** приєднується також до дієслівних основ, утворюючи іменники зі значенням збільшеності: χαιρετώ ‘вітати’ — η χαιρετούρα ‘помпезне вітання з широкими жестами на публіку’.

Ця категорія має також суфікси, що оформляють похідні в чоловічому роді **-αλλάς, -αράς, -αρός, -ταρός** від іменників жіночого η φωνή ‘голос’

— ο φωνακλάς ‘голосище’, чоловічого ο κλέφτης ‘зłodий’ — ο κλεφταράς ‘зłodіяка’, ο σύμβουλος ‘радник’ — ο συμβουλάτορας ‘великий радник’, середнього роду το παιδί ‘дитина’ — ο παίδαρος ‘здоровило’. Суфікс **-αλάς** утворює іменники із семантикою збільшеності від дієслівних основ: κρεμώ ‘висіти, вішати’ — ο κρεμανταλάς ‘здоровань, каланча’.

Характерно, що в новогрецькій мові майже не використовуються суфікси із семантикою збільшеності, орієнтовані на оформлення похідних у середньому роді на зразок укр. **-ищ-е, -иськ-о**, що зумовлюють зону суперечності в оформленні родових показників, які формально налаштовані на середній рід, але деякими твірними основами, до яких вони приєднуються, змушені реагувати на значення статі: *бабище, свекрушище, свекрушисько* (жін. і сер. р.), *хлопчисько* (чол. і сер. р.), пор. ще *бородище, морозище, деревище* від твірних іменників-назв неістот трьох родів.

Суфікси зі значенням збільшеності, за допомогою яких утворюють лексеми спільного роду, в сучасній українській мові належать до малопродуктивних [Родніна 1979: 101-108; *Суффиксальное...* 1974: 185-196, Булаховський 1956: 143-145; Гумецька 1958: 135-140]. Кільком із них **-аг-а / -ах-а, -аг-а / -индрияг-а** властива варіативність, що спричинює словотвірну синонімію слів [Родніна 1979: 101-108; Наконечний 1967].

Іменники так званого спільного роду існують в обох зіставлюваних мовах. В українській мові ці лексеми формально відмінюються за зразком іменників жіночого роду І-ої відміни із закінченнями **-а/-я**: *робота, лазня*. Назви осіб цього типу розрізнено за статтю узгоджуваними та координованими з іменником словами: *сирота убогий, суддя приїхав*.

Таких одиниць у реєстрі *Українського орфографічного словника* (2007) понад п’ять десятків. Вони є наслідком застосування різних словотворчих засобів і об’єднують нейтральні за значенням (їх мало) та експресивно забарвлені слова здебільшого з негативним відтінком.

До нейтральних належать лексеми *напівсирота, сирота, суддя, тамада*. Експресивно забарвлені іменники цього типу є відсубстативними: *бандюга, бідолага, бідолаха, звірюга, канюка, ледацюга, молодчага, соня, сонюга*, відприкметниковими: *бідняга, злюка, п’янюга, симпатяга, скромняга, скуп’яга, скупиндрияга, хитрюга, чистьоха*, а також віддієслівними похідними, безсуфіксними: *базіка, заїка, роззява* та суфіксальними: *випиваха, вихваляха, забіяка, заброда, задирака, задавака, зівака, знайда, кривляка, мандрьоха, невмивака, посіпака, потіпака, приبلуда, пройда, розбишака, розбіяка, танцюра*. Кілька похідних спільного роду належать до композитів: *сновида, снохода*.

2. Різновідмінюваність іменників як прояв хитання їхньої родової належності

У новогрецькій мові до розряду іменників спільного роду потрапляють здебільшого лексеми — найменування осіб за фахом, постійним заняттям. Стать таких слів виражено артиклями чоловічого та жіночого роду. Вони утворюють два угруповання слів за типом відмінювання. При цьому, іменники дотримуються парадигми відмінювання чоловічого роду (за закінченнями), а їхні артиклі — за схемою відмінювання чоловічого та жіночого роду, пор. парадигми словформ лексем *ο δικηγόρος* ‘адвокат’ та *η δικηγόρος* — ‘жінка-адвокат’:

Наз.	<i>ο δικηγόρος</i>	<i>οι δικηγόροι</i>	<i>η δικηγόρος</i>	<i>οι δικηγόροι</i>
Род.	<i>του δικηγόρου</i>	<i>των δικηγόρων</i>	<i>της δικηγόρου</i>	<i>των δικηγόρων</i>
Зн.	<i>το δικηγόρο</i>	<i>τους δικηγόρους</i>	<i>τη δικηγόρο</i>	<i>τις δικηγόρους</i>

До першої групи входять іменники на **-έας** *ο/η γραμματέας* ‘секретар, секретарка’, *ο/η διερμηνέας* ‘перекладач, перекладачка’, *ο/η εισαγγελέας* ‘прокурор, жінка-прокурор’, *ο/η συγγραφέας* ‘письменник, письменниця’; **-ίας** *ο/η ελαγγελματίας* ‘професіонал, професіоналка’, *ο/η ταμίας* ‘касир, касирка’; **-ής** *ο/η βουλευτής* ‘депутат, депутатка’, *ο/η αηστής* ‘розбійник, розбійниця’; на **-ος** *ο σύζογος* ‘чоловік’, *η σύζυγος* ‘дружина’, *ο/η υπάλληλος* ‘службовець, жінка-службовець’, *ο/η ψυχολόγος* ‘психолог, жінка-психолог’, **-ός** *ο/η γιατρός* ‘лікар, лікарка’, *ο/η χημικός* ‘хімік, жінка-хімік’, *ο/η υπουργός* ‘міністр, жінка-міністр’.

До другого різновиду належать іменники спільного роду, що є наслідком субстантивациі прикметників, які мають спільну сукупність флексій для чоловічого і жіночого роду в однині та множині й іншу — для середнього типу *ακριβές* ‘точно’. Це угруповання значно менше за кількістю, ніж попереднє: *ο/η συγγενής* ‘родич, родичка’ (у мн. *οι συγγενείς* ‘батьки’), *ο/η ασθενής* ‘хворий, хвора’, *ο/η ευγενής* ‘дворянин, дворянка’. Д. Голтон відзначає, що субстантивовані іменники на **-ής** у родовому відмінку однини чоловічого та жіночого роду віддають перевагу формі *του/της συγγενούς*, натомість прикметники частіше обирають форму *συγγενή* [Holton та ін. 1999: 65].

Продуктивність артикльового способу творення найменувань професій жіночого роду від іменників чоловічого у сучасній грецькій мові дуже висока. Це підтверджують численні неологізми: *ο/η νευροψυχίατρος* ‘нейро-

психіатр', ο/η νευροψυχολόγος 'нейропсихолог', ο/η ογκολόγος 'онколог', ο/η ραδιολόγος 'радіолог', ο/η ψυχοβιολόγος 'психобіолог'.

У обох зіставлених мовах наявні групи різновідмінюваних іменників, але характер цієї різновідмінюваності різний. У сучасній українській мові цей різновид слів має дві підгрупи. До першої належать прізвища чоловічого роду, що за походженням є присвійними прикметниками на **-ів/-їв** та **-ин** і нульовим закінченням чоловічого роду в називному відмінкові однини. Вони відмінюються, як усі іменники другої відміни твердої групи, відрізняючись від них прикметниковим закінченням **-им** в орудному відмінку однини: *Пономарів* — з *Пономаревим*.

До другої підгрупи входять іменники, що підтверджують хитання в граматичному роді, зберігаючи ознаки і жіночого, і середнього роду: *бабище, відьмище, гадючище, свекрушище, бородище, головище*. У називному, знахідному і кличному відмінках однини їм властиве закінчення середнього роду другої відміни **-е**. В інших відмінках іменники цієї підгрупи мають закінчення жіночого роду першої відміни: наз. в. *відьмище*, род. в. *відьмиці*, дав. в. *відьмиці*, зн. в. *відьмище*, ор. в. *відьмищею*, місц. в. (*у, на, по, при*) *відьмиці* [Вихованець 2004: 108].

У новогрецькій різновідмінюваними вважають іменники, що в однині оформлені парадигмами закінчень чоловічого роду, а в множині — чоловічого та середнього. Останні часто мають іншу семантику порівняно зі словами чоловічого роду в однині:

ο βράχος 'скеля'	οι βράχοι 'скелі'	τα βράχια 'бескид'
ο δεσμός 'вузол'	οι δεσμοί 'вузли'	τα δεσμά 'узи'
ο καπνός 'дим'	οι καπνοί 'дими'	τα καπνά 'тютюн'
ο λαιμός 'шия'	οι λαιμοί 'шиї'	τα λαιμά 'в'язи, горло'
ο λόγος 'слово'	οι λόγοι 'причини'	τα λόγια 'слова'
ο πηλός 'глина'	οι πηλοί 'глини'	τα πηλά 'глини'
ο σκελετός 'хребет'	οι σκελετοί 'хребти'	τα σκελετά 'стелажі'
ο σταθμός 'станція'	οι σταθμοί 'станції'	τα σταθμά 'міри ваги'
ο χρόνος 'рік'	οι χρόνοι 'часи'	τα χρόνια 'літа'

Такі слова оформлюються артиклем та закінченнями іменників у середньому роді.

Як бачимо, кількість різновідмінюваних слів у новогрецькій мові не дуже велика, однак їхнє існування підтримує тенденція до оформлення в множині слів зі зміненим порівняно з однинною значенням. Ідеться про лексеми, у яких в множині ніби усувається граматичне протиставлення родів за стат-

тню: ο συγγενής ‘родич’, η συγγενής ‘родичка’, οι συγγενείς ‘батьки’, або в яких збірні поняття оформляються в середньому роді: ο ανιψιός, το ανίψι ‘племінник’, η ανιψιά ‘племінниця’, τα ανίψια ‘племінники і племінниці’, ο κουνιάδος ‘свояк, дівер, шуряк’, η κουνιάδα ‘своячениця, зовиця’, τα κουνιάδια ‘свояки і своячениці’, το γυαλί ‘скло’, τα γυαλιά ‘окуляри’, пор. укр. *крапля — краплі — валер’янові краплі*.

Як в українській, так і в новогрецькій мовах існують невідмінювані, проте належні одному з трьох родів іменники. Більшість з них становлять запозичення, серед яких опиняються численні назви власні (антропоніми та топоніми) та загальні. Кожна мова по-своєму намагається засвоїти чужомовні слова. У грецькій запозичення одержують певний рід за допомогою артиклів. переважна більшість їх має артикль середнього роду **το**: το Ρεύλιαβιχ ‘Рейк’явік’, το γκαράτζ, το долάρіо, το ευρώ, το κονιάκ, το μετρό, το σέρφινγκ. На другому місці — запозичені іменники жіночого роду: η μπέμπισιτερ ‘няня на певний час’; η ρεσεψіόν ‘приймочна в готелі, на пасажирському судні’, η νтіσχο ‘дискотека’, η μπενζіна ‘бензин’, на третьому — слова чоловічого роду: ο μάνατζер ‘менеджер’, ο μπίζнєсμαν ‘бізнесмен’, ο μπίтνιχ ‘бітник’. Деякі іменники оформлено в множині οι μπίζнєс ‘бізнес’, а деякі — як іменники спільного роду: ο/η ρεπόρτερ ‘репортер’, ο/η ρεσεψіоніст ‘працівник, працівниця приймальної’, ο/η σταρ ‘зірка (кіно, естради)’, ο/η βιπ ‘віп-персона (багата і відома людина)’, ο/η σнιέρ ‘лижник, лижниця’, ο/η снνεφίλ (замість важковимовного κινηματογραφóφιλος) ‘кінолюбитель, кінолюбителька’, пор. у цьому плані ο ρέκoρντμαν ‘рекордсмен’, η ρέκoρντγoυμαν ‘рекордсменка’.

Дослідники української мови пишуть про існування іменникової нульової відміни, звертаючи увагу на те, що такі лексеми, не маючи відмінкової форми, виконують у реченні типові семантико-синтаксичні функції відмінюваних слів — суб’єкта, об’єкта, адресата, знаряддя, засобу, локатива [Вихованець 2004: 111]. Отож, вони мають омонімічні відмінкові форми. До цієї відміни І.Р.Вихованець відносить запозичені слова на голосний, які називають предмети, абстрактні поняття, осіб чоловічої статі, а також тварин: *аташе, денді, кенгуру, колібрі, мас-медіа, радіо, таксі, турне, шимпанзе, шоу*. Їй належать іншомовні антропоніми та топоніми: *Беранже, Гейне, Гарібальді, Баку, Тбілісі, Чилі*. До неї входять іншомовні найменування дівчат та одружених жінок: *леді, мадам, міс, фрау*; імена і прізвища жіночої статі на приголосний та **-о, -е**, що є питомими і запозиченими: *Вільда, Гайдай, Кармен, Любченко*. До відміни з нульовою флексією належать ініціальні аббревіатури, до складу яких увіходять початкові звуки слів: ЕОМ, НАН, ООН, або назви з початкових літер слів: АТС, ВПК [Вихованець 2004: 110-111]. Рід таких невідмінюваних іменників часто уточнюється словами-конкретизаторами,

а також узгоджувальними або координованими „словами”: *Я працювала з пані Сидоренко. До делегації входить Ніна Матвієнко. Дисертація належить аспірантці Т. Любченко. І. Вільде — талановита українська письменниця. З Печерської АТС мені сьогодні надійшов лист.* Отже, там, де грецька мова в засвоєнні іншомовних слів для родового розрізнення використовує аналітичні засоби у вигляді артиклів трьох родів, українська мова теж вдається до аналітичних засобів, але іншої природи — синтаксичних (контекст узгоджувальних та координованих слів) чи лексичних (контекст слів-конкретизаторів, у яких чітко виражено рід іменника).

Підкреслимо, що хитання в оформленні морфологічної категорії роду менше поширені в сучасній українській мові, ніж у новогрецькій. Обом зіставлюваним мовам властивий певний динамізм у родовій диференціації іменників, що виявляється в поширенні формально-морфологічної диференціації грамем категорії роду із семантико-граматичним змістом, збільшенні іменників жіночого роду, утворюваних від іменників чоловічого роду [Вихованець 2004: 90-91; Загнітко 1996: 179-182; То γένος 2001, 2003]. Це стосується в першу чергу найменувань осіб за певною діяльністю, фахом, національністю тощо. Згадаймо для прикладу деякі неологізми типу *бізнесменка, нардепка, прем'єрка, україноканадка, постнатуралістка*.

І в новогрецькій, і в українській мові існує велика кількість суфіксів на позначення чоловічої статі й утворюваних від них іменників жіночої статі — назв постійних занять, фахів, діяльності, які оформлено суфіксальним способом. Деякі з них мотивують у сучасній українській мові синонімічні похідні жіночої статі на зразок: *бібліотекарка, бібліотекарша, старостиха, староста, фермерка, фермерша, поетеса, поетка, філологиня, жінка-філолог* [Городенська, Кравченко 1981; Наконечний 1967]. Часто їх уживання продиктовано використанням у різних функціональних стилях літературної мови або в діалектах. Однак їхня продуктивність обмежена, варіативність суфіксів на позначення жіночої статі поступово зменшується в сучасній українській мові [Вихованець 2004: 89]. Дедалі помітнішим стає переродження суфікса **-к-а**, що раніше мав експресивне значення і вживався здебільшого в розмовній мові, на нейтральний. Похідні з ним дедалі ширше проникають у літературну мову, до її офіційно-ділового стилю: *авторка, бібліотекарка, дипломатка, естетка* тощо [Захлюпаная 1984].

Для вживання подібних за значенням суфіксів в іменниках новогрецької мови характерна більша варіативність [Τριανταφυλλίδης 1953; Pavlidu 2001]. Таке явище зумовлено конкурентністю цих суфіксів у літературній мові, відмінністю функціонування їх у двох різновидах грецької літературної мови — димотики та катаревуси, побутуванням у різних функціональних стилях літературної мови, у діалектах: ο αστυνομικός — η αστυνομικός, η αστυνομίνα

‘поліцейський, жінка-поліцейський’, ο αθλητής ‘спортсмен’ — η αθλήτρια, η αθλήτρια ‘спортсменка’, ο γιατρός ‘лікар’ — η γιατρός, η γιατρίνα ‘лікарка’, ο λυκειάρχης ‘директор’ — η λυκειάρχης, η λυκειάρχισσα ‘директорка ліцею’, ο λογοτέχνης ‘літератор’ — η λογοτεχνίδα, η λογοτέχνης — ‘літераторка’, ο συγγραφέας ‘письменник’ — η συγγραφέας, η συγγραφέυς ‘письменница’, ο ταξιτζής ‘таксист’ — η ταξιτζίνα, η ταξιτζού ‘таксистка’.

У розмовному мовленні в іменниках на позначення професій закріплюються суфікси **-τρια/-τρα, -ισσα, -ου**, у діалектах **-αινα, -εσα**, в офіційному стилі статі розрізнено артиклями **η** — для жіночого та **ο** — для чоловічого роду та суфіксом **-ίνα**. Більшість неологізмів — назв професій семантику статі виражає за допомогою артиклів, у міру входження їх в літературну мову можливе вираження її суфіксами, тобто помітне поступове освоєння їх у мові, пор.: ο αρχιτέκτονας ‘архітектор’, η αρχιτέκτονας, η αρχιτεκτόνισσα ‘архітекторка’.

При цьому, артикль жіночого роду вживається разом з іменником, відмінюваним за парадигмою чоловічого роду: ο κοινωνιολόγος ‘соціолог’, η κοινωνιολόγος ‘жінка-соціолог’, ο ραδιολόγος ‘радіолог’, η ραδιολόγος ‘жінка-радіолог’. В обох мовах цьому розрізненню сприяє словоскладання на зразок українських *жінка-онколог, лікарка-стоматолог* та грецьких *η γυναίκα πιλότος ‘жінка-пілот’, οι γυναίκες στρατιωτικοί ‘жінки-воїни’*.

В обох мовах усе більше категорія роду проникає до лексико-семантичної сфери, викликаючи посилення змісторозрізнявальних засобів (суфіксів). Це, з одного боку, а з другого, оформлення морфологічної родової належності іменників — назв осіб, зокрема іншомовних, здійснюється під впливом гіперо-гіпонімічних відношень, притаманних лексико-семантичній системі мови і того місця, яке в ній завойовує собі запозичення, пор.: укр. *grizli* чол. р. (гіперонім *ведмідь*), *ledi* жін. р. (гіперонім *жінка*), *грец.* ο/η σοφέρ ‘шофер’, η σοφερίνα ‘жінка-шофер’, ο οικολόγος ‘еколог та η οικολόγος, що є запозиченнями з англійської мови *ecologist*, де воно збудоване з грецьких основ.

ЛІТЕРАТУРА

- Булаховський Л. А., 1956, *Питання походження української мови*, Київ: Видавництво АН УРСР.
- Вихованець І. Р., 2004, *Категорія роду*, [в:] Вихованець І., Городенська К., *Теоретична морфологія української мови*, Київ: Видавництво «Пульсари».
- Городенська К. Г., Кравченко М. В., 1981, *Словотвірна структура слова (відмінникові деривати)*, Київ: Видавництво «Наукова думка».

- Гумецька Л. Л., 1958, *Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст.*, Київ: Видавництво АН УРСР.
- Загнітко А. П., 1996, *Теоретична граматики української мови. Морфологія*, Донецьк: Видавництво ДонДУ.
- Захлюпаная Н. М., 1984, *Субстантивныя образования с суффиксом -к-а в современном украинском языке*, Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Ужгород.
- Ковалик І. І., 1957, *Категорія слов'янських дємінутивів з суфіксом -иц-а/-іс-а*, „Доповіди та повідомлення Львівського університету”, вип. 7, ч.1.
- Наконецький Н. Ф., 1967, *Розмаїття форм — багатство мови*, „Мовознавство”, № 2.
- Родніна Л. О., 1979, *Іменники з суфіксами суб'єктивної оцінки*, [в:] *Словотвір сучасної української літературної мови*, Київ: Видавництво «Наукова думка».
- Роднина Л. А., 1970, *Словообразовательная синонимика имен существительных в современном украинском языке*, Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Киев.
- Суффиксальное, 1974: Прокопович Е. Н., Хохлачева В. Н., Шелихова Н. Т., *Суффиксальное словообразование существительных в восточнославянских языках XV-XVII вв.*, Москва: Издательство «Наука».
- Токар В. П., 1955, *Из истории суффиксов в украинском языке (суффиксы -к-а, -ик, -ок, -л-о)*, Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Днепропетровск.
- Holton D., Mackridge P., Φιλίππакη-Warburton Eip, 1999, *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα. Πατάκη.
- Pavlidu T.-S., 2001, *Women, Gender and Modern Greek*, [In:] *Center Across Languages*, Amsterdam.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α., Χειλα-Μαροκοπούλου Δ., 2003, *Συγχρονικές και διαχρονικές τάσεις στο γένος της ελληνικής*, [In:] *Το γένος*, Αθήνα. Πατάκη.
- Αραποπούλου Μ. 2006, *«Δημοτική», «Καθαρεύουσα» και οι Στάσεις των δυο φύλων*, [In:] *Γλώσσα. Γένος-Φύλο, Θ/κη. Iν-το νεοελληνικών σπουδών*.
- Κλαίρης Χ., Μπαμπινιώτης Γ., 2005, *Γραμματική της νέας ελληνικής. Δομολειτουργική. Επικοινωνιακή*, Αθήνα. Ελληνική γραμματα.
- Μπαμπινιώτης Γ., 1998, *Το φυσικό και γραμματικό γένος*, [In:] *Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα. Κέντρο λεξικολογίας. Ε.Π.Ε.
- Ράλλη Α., 2003, *Ο καθορισμός του γραμματικού γένους στα ουσιαστικά της νέας ελληνικής*, [In:] *Το γένος*, Αθήνα. Πατάκη.
- Τριανταφυλλίδης Μ., 1953, *Η βουλεντίνα και ο σχηματισμός των θηλυκών επαγγελματικών ουσιαστικών*, [In:] *Απάντα Μ.*, Τριανταφυλλίδης. 2 τόμος. Θ/κη.

Summary

**Tendencies of gender categorization of nouns in the modern
Ukrainian and Greek languages**

The paper examines tendencies of gender categorization of nouns in the modern Ukrainian and Greek languages. It outlines the scope of nouns with variations in gender formation. It also shows much greater amount of gender variations of nouns in Greek, as well as the increase of analytical means (articles) to differentiate gender of neologisms along with the strengthening and unification of word forming suffixes, used to form substantives peculiar to the aforementioned languages, and identification of gender by hyperonym.